

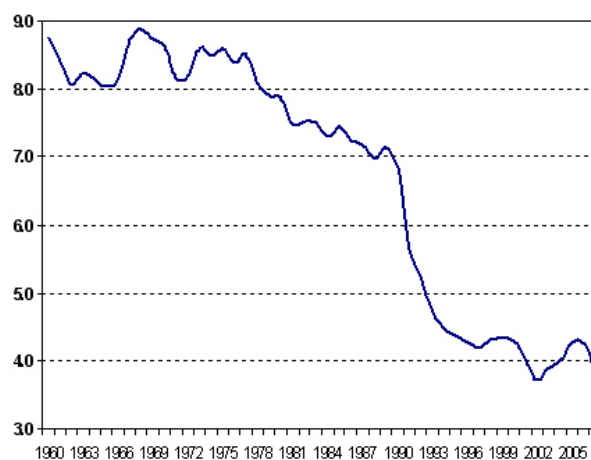
Кризата на брачната институция в България

През последните 18 години в България се наблюдава задълбочаваща се криза на брачната институция. Въпреки това обаче семейството продължава да бъде непрекословна ценност за българите.

Алексей Пампоров

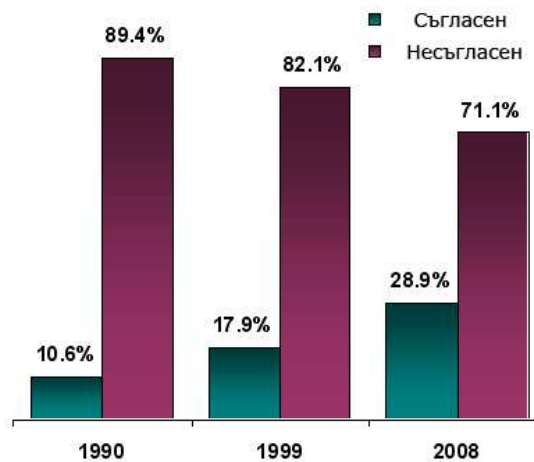
Едновременно със социалните трансформации, които настъпиха с края на социалистическия режим, след 1989 г. в България се наблюдава и значима промяна в демографските процеси. Обикновено в публикациите, свързани с тази тема, фактите се преувеличават, изопачават и се говори за демографска криза или дори за демографска катастрофа. Да се говори за демографска катастрофа след 1997 г. обаче е мит, с който се злоупотребява от някои медии, различни политически сили и отделни учени. На практика след 1997 г. всички демографски показатели в България се подобряват (Пампоров 2006). Съгласно статистиката за населението на България, публикувана от Евростат и НСИ, тоталният коефициент за плодовитост¹ се увеличава от 1.09 през 1997 до 1.42 през 2007 г. Очакваната продължителност на живота се увеличава при мъжете от 67 г. през 1997 на 69,2 г. през 2007, а при жените от 73,8 г. през 1997 г. на 76,3 г. през 2007 г. През последните десет години детската смъртност е намаляла наполовина и от 17,5‰ през 1997 г. към 2007 г. е 9.2‰. Значително намаление се наблюдава и по отношение на абортите – не само като брой, но и в относителните дялове. Съотношението между абортите и живородените деца спада от 143.9% през 1997 г. на 50.4% през 2006 г., което е най-ниската стойност на този показател от 1960 г., когато започват системно да се регистрират подобни данни. Казано с други думи в момента населението на страната живее значително по-дълго, ражда повече деца, извършва по-малко аборти и губи значително по-малко деца, отколкото преди 10 години. Още веднъж: не се наблюдава застрашителна демографска криза, а само последици от отминалата такава.

Наличните демографски данни обаче позволяват да се говори за криза на брачната институция. Пряко изражение на тази криза е резкият спад в brutния коефициент на брачност², илюстриран на фиг. 1. От 7,13‰ през 1989 г., коефициентът на брачност намалява почти наполовина до 3,9‰ през 2007 г.

Фиг. 1. Брутен коефициент на брачност в България, 1960-2007 г. Източник: Eurostat

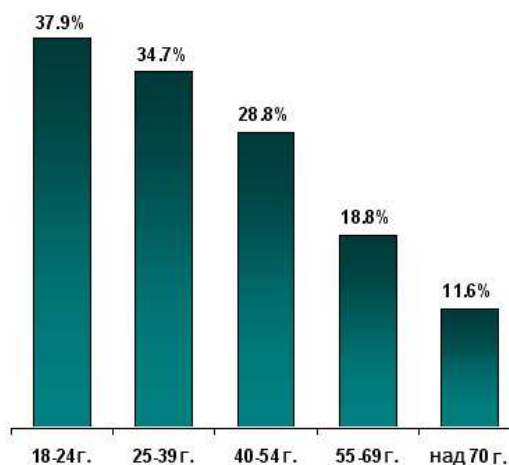
Успоредно с промяната на демографските индикатори настъпва съществена промяна и в ценностното възприятие на брака. Показателно е, че през 2008 г. два пъти и половина повече от анкетираните лица, отколкото през 1990 г. заявяват, че според тях бракът е отживяла институция (фиг. 2).

Фиг. 2. Относителни дялове на съгласието и несъгласието с твърдението "Бракът е отживяла институция" в периода 1990-2008 г.

Източник: Авторът, преизчислен валиден процент от трите вълни на Европейско изследване на ценностите

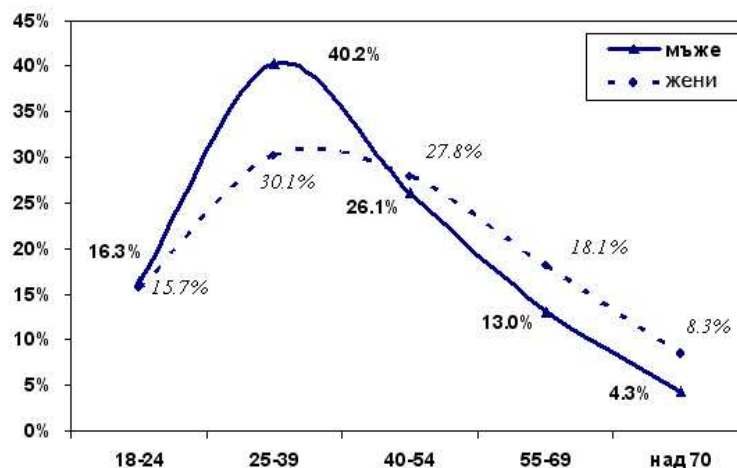
Макар че две трети от населението на страната не са съгласни с подобно твърдение, може да се очаква, че при следващата вълна на изследването дялът на съгласните, че бракът е "отживяла институция", ще достигне ниво около 40%. Това е така, защото по отношение на съгласието се наблюдава изключително голяма разлика в нагласите на различните възрастови групи (фиг. 3). При лицата на възраст над 70 г., например, съгласните са едва 11,6%, докато несъгласните са 85,7%. Същевременно в най-младата възрастова група (18-24 г.) съгласните са 37,9%, а несъгласните са 55,1%³.

Фиг. 3. Относителни дялове на съгласието с твърдението "Бракът е отживяла институция" по възрастови групи към 2008 г.

Източник: Европейско изследване на ценностите 2008, БСА

Освен възрастта на анкетираните, като фактор за съгласието се открояват редица други демографски и статистически характеристики. Разликата между отговорите на двата пола се намира в границите на статистическата грешка и привидно не може да се твърди, че полът като цяло играе съществено значение, доколкото съгласието при жените е съвсем малко по-високо (27,6%) отколкото това при мъжете (25,6%). Ако се съпостави представата на двата пола през призмата на различните възрастови групи обаче се откроява съществена разлика между мъжете и жените (фиг. 4). Мъжете в най-активната брачна възраст (25-39 г.) в значително по-голяма степен считат брака за отживяла институция (40,2%), отколкото жените в същата възрастова група (30,1%). Същевременно два пъти повече от жените над 70 г. (8,3%) са съгласни с това твърдение, отколкото мъжете в същата възрастова група (4,3%). Казано с други думи, точно около възрастта, в която обикновено се сключва брак в България⁴, мъжете много повече от жените подценяват ценността на брака. Същевременно около обичайната възраст при разводите в България⁵, както и с остаряването – именно мъжете са тези, които отдават по-голямо значение на брака.

Фиг. 4. Относителни дялове на съгласието с твърдението "Бракът е отживяла институция" по възрастови групи и пол към 2008 г.

Източник: Европейско изследване на ценностите 2008, БСА

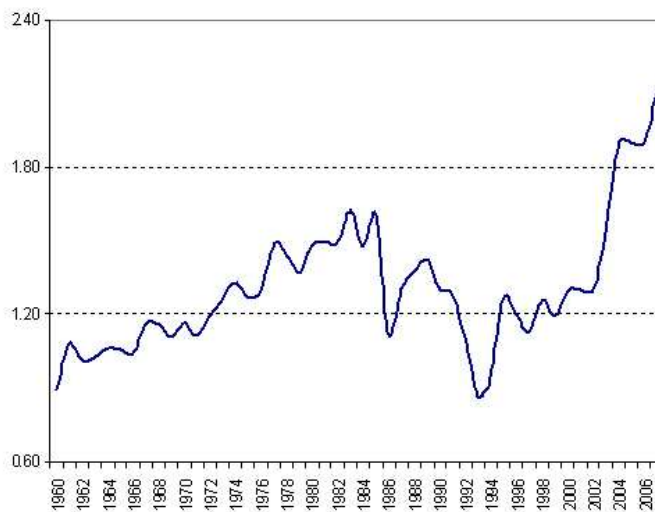
От тази гледна точка, брачният статус на анкетираните се очертава като най-съществения фактор, който оказва влияние върху представата им за това дали бракът е отживяла институция или не (фиг. 5). При вдовците (16,5%) и семейните (18,9%) съгласието с твърдението, че "бракът е отживяла институция" е приблизително три пъти по-ниско, отколкото съгласието при онези, които никога не са сключвали брак (43,6%) и разведените (49,8%). Нещо повече - не само собственият развод, но и прекият опит с развод на близки хора се оказва изключително силен фактор за съмнение в ценността на брака. По този начин 42,3% от лицата, които в своя жизнен път са преживели развода на родителите си и 41% от лицата, които са станали свидетели на развода на други свои роднини по време на изследването заявяват, че бракът за тях е отживелица.

Фиг. 5. Относителни дялове на съгласието с твърдението "Бракът е отживяла институция" по брачен статус към 2008 г.

Източник: Европейско изследване на ценностите 2008, БСА

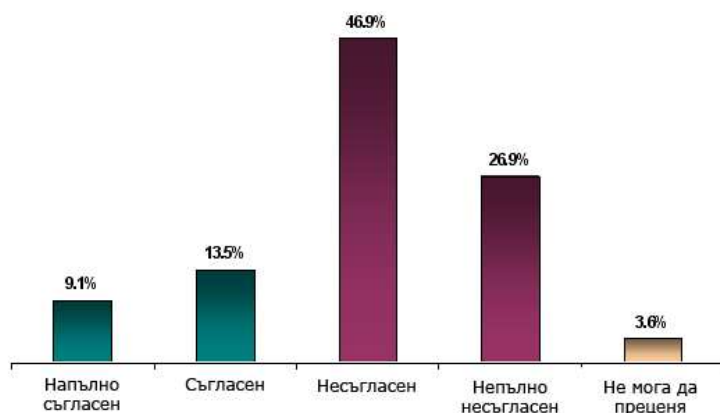
В този контекст, данните за рязкото увеличаване на разводите в България през последните няколко години би следвало да се приемат като втория сериозен индикатор за кризата на брачната институция. Данните за брутния коефициент на бракоразводност⁶ (фиг.6) показват увеличение от 0,86‰ през 1993 на 2,1‰ през 2007 г., като особено рязък скок се наблюдава след 2002 г.

Фиг. 6. Брутен коефициент на бракоразводност в България, 1960-2007 г.

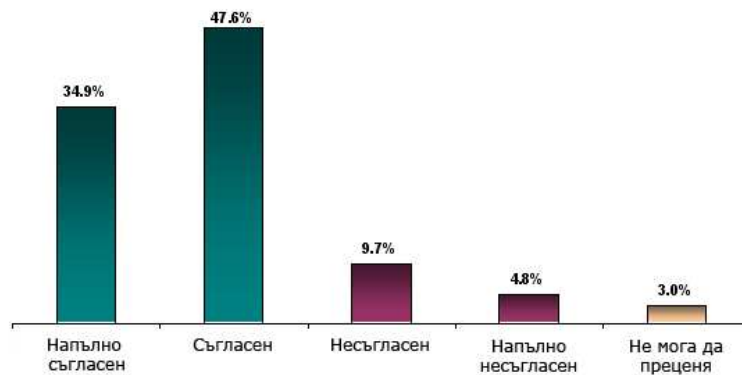
Източник: Eurostat

Рязкото увеличаване на бракоразводността в България се случва в контекста на висока толерантност към институцията на развода. Представително изследване на Институт "Отворено общество" - София от началото на 2008 г. показва, че едва 22,6% от населението на страната смята, че бракът е обвързване за цял живот и не може да бъде прекратен, докато 73,8% не са съгласни с подобно твърдение (фиг. 7). Нещо повече - дори наличието на деца, създадени по време на брака, не се счита като пречка за неговото разтрогване. Сумарният дял на съгласието с твърдението "Двойка, чийто брак не е щастлив, има право да се разведе, дори и да има деца" е 82,5%, докато кумулативното несъгласие в този случай е само 12,5% (фиг. 8).

Фиг. 7. Относителни дялове на съгласието и несъгласието с твърдението "Бракът е обвързване за цял живот и не може да бъде прекратен" към февруари 2008 г.

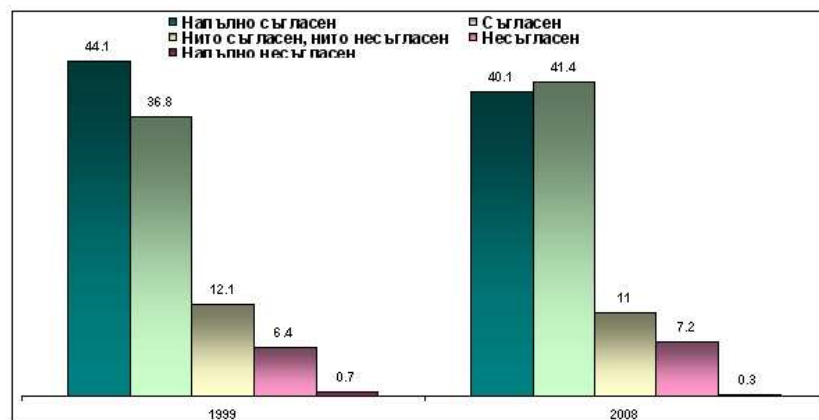
Източник: OpinBus 1/08, Институт "Отворено общество" - София

Фиг. 8. Относителни дялове на съгласието и несъгласието с твърдението "Двойка, чийто брак не е щастлив има право да се разведе, дори и да има деца" към февруари 2008 г.

Източник: ОрепBus 1/08, Институт "Отворено общество" - София

В заключение може да се обобщи, че през последните 18 години в България се наблюдава задълбочаваща се криза на брачната институция, вероятно свързана с общата кризата на институциите в страната. По тази причина нуклеарното семейство, основано на гражданския брак, престава да бъде единствената възможна семейна форма на живот и все по-актуални стават алтернативните форми на семейство – безбрачното съжителство и самотното майчинство. Въпреки кризата на брачната институция обаче, семейството продължава да бъде безпрекословна ценност за българите – 98,5% го определят като важно за техния живот. Нещо повече - и през 1999 г., и днес семейството продължава да бъде едно от водещите условия за личното щастие (фиг. 9).

Фиг. 9. Относителни дялове на съгласието и несъгласието с твърдението: "За да е щастлив човек е нужно да има брак или дълготрайна, стабилна връзка" (в %) в периода 2005-2008 г. (в %)

Източник: Европейско изследване на ценностите 2008, БСА

¹ Тоталният коефициент на плодовитост представлява общият брой деца, които се очаква, че една жена ще роди по време на своя живот. Той се изчислява като съотношение на броя живородени деца към броя на жените на съответна възраст в интервала 15 - 49 г.

² Брутният коефициент на брачност показва броя на сключените бракове на 1000 души от средногодишното население за съответната година.

³ Делът на съгласните с твърдението "бракът е отживяла институция" от цялата съвкупност е 26,6%, делът на несъгласните е 67,5%, делът на отговорите "не знам" е 5,1%, а неотговорилите са 0,8%.

⁴ Средната възраст за първи брак при мъжете е 29 г., а за жените 25,9 г. (НСИ, към 2007 г.)

⁵ Средната възраст при развод при мъжете е 41,4 г., а за жените 38 г. (НСИ, към 2007 г.)

⁶ Брутният коефициент на бракоразводност показва броя на бракоразводите на 1000 души от средногодишното население за дадена година